

Sperling igen – en replik

Af Sebastian Olden-Jørgensen

The reply discusses three points in relation to Marita Akhøj Nielsen and Lene Schøsler's restatement (above pp. 27-61) of their position on the genesis and addressee of Leonora Christina's French autobiography. First it points out that Akhøj Nielsen and Schøsler have not adequately explained the puzzling differences between Leonora Christina's French autobiography and Sperling's Latin life of her. These are better accounted for by the author's hypotheses that Sperling's Latin life is the fruit of a series of interviews around 1690 and that the differences are not the result of sloppy editing on the part of Sperling but of slips of memory on the part of Leonora Christina. Second it advances new evidence that the French autobiography did not enter Professor Reitzer's library as one of several Sperling manuscripts. Third it categorizes the French autobiography as prison literature rather than a vindication and hence argues against the hypothesis that Sperling distributed it among friends of the Ulfeldt couple abroad.

Ovenfor har Marita Akhøj Nielsen og Lene Schøsler gjort mig den ære at genbesøge spørgsmålet om adressaten for Leonora Christinas franske selvbiografi i anledning af min artikel om Leonora Christina og Otto Sperling den yngre i seneste bind af *Danske Studier* (Olden-Jørgensen 2022a). I princippet kræver deres analyse, der bl.a. ender med en fastholdelse af den traditionelle forståelse af Otto Sperling den yngre (1634-1715) som adressat, ejermand og benytter af Leonora Christinas franske selvbiografi (1673), ikke noget svar. Der er i høj grad tale om en vurderingssag, og ingen af parterne har tilfredsstillende af at kunne klandre den anden for åbenlyse misforståelser eller forsømmelser. Når jeg alligevel har benyttet lejligheden til at svare, er det ikke for at tage hvert enkelt punkt op og rekapitulere min position, men for at slå ned på en enkelt og for mig at se vigtig sag (forskellene mellem de to tekster), hvor jeg ikke mener, at Akhøj Nielsen og Schøsler har taget ordentligt stilling til mit standpunkt. Desuden vil jeg fremlægge supplerende oplysninger om et andet punkt, som de hævder ikke kan afgøres (Hojers omtale af manuskriptets proveniens) og derfor lader ude af betragtning. Jeg mener, at det nu taler i min favør. Sluttelig vil jeg tage et tredje punkt op, som danner slutstenen i Akhøj Nielsen og Schøsler's argumentation, og som handler om formålet med den franske selvbiografi, men hvor jeg vil opponere. Om vægtskålen så synker til min side, må enhver gøre op med sig selv.

Uenigheden i en nøddeskal

Uanset det følgende ikke skal være nogen gentagelse, er det nødvendigt for forståelsen af det første punkt kort at skitsere, hvad uenigheden drejer sig om. Akhøj Nielsen og Schøsler's analyse er nemlig struktureret som en sammenligning af Leonora Christinas franske selvbiografi og Sperlings latinske Leonora Christina-biografi med løbende omtale og gendrivelse af mine tolkninger. Det er en naturlig følge af denne struktur, at der ikke gives noget sammenhængende rids af min opfattelse, der dermed let fremstår som en ophobning af indicier for, at Henrik Bielke snarere end Otto Sperling den yngre er den franske selvbiografis sande adressat. Mit argument er imidlertid ikke blot en serie indicier mod Sperling og for Bielke, men påvisningen af et problem, et bud på dets løsning og heraf afledt en hypotese om den franske selvbiografis adressat, nemlig at det kunne være Henrik Bielke.

Problemet er relationen mellem de to tekster: Leonora Christinas franske selvbiografi (1673) og Otto Sperling den yngres latinske Leonora Christina-biografi (ca. 1690) (Akhøj Nielsen & Schøsler 2021; Olden-Jørgensen 2022b). Den traditionelle opfattelse, som Akhøj Nielsen og Schøsler deler, er, at Sperlings latinske tekst direkte bygger på Leonora Christinas franske tekst. En sammenligning af de to tekster viser både ligheder og forskelle: Der er en del fælles stof, men der er også meget stof i den franske selvbiografi, som ikke figurerer i den latinske biografi, og dele af det fælles stof optræder i afvigende form i den latinske tekst. Problemet er ganske enkelt at forklare både lighederne og forskellene.

Forskellene mellem teksterne og forklaringerne på dem

Både i min artikel i *Danske Studier* og hos Akhøj Nielsens og Schøsler er forskellene beskrevet på stort set samme måde (Olden-Jørgensen 2022a: 34-41; Akhøj Nielsen og Schøsler ovenfor, s. 31-38). Der er som sagt stof, der figurerer begge steder, men noget stof fra selvbiografien er »udeladt« i den latinske biografi, andet optræder med større og mindre »ændringer«. Kun én eneste sætning om hendes fabelagtige hukommelse og koncentrationsevne optræder så godt som ordret begge steder.

Min opfattelse var og er, at det ikke så meget er »udeladelserne« som »ændringerne«, der er problemet. Når en forfatter, in casu Sperling, angivelig sidder med en anden tekst, in casu Leonora Christinas franske

selvbiografi, foran sig på skrivebordet og benytter den som kilde, så ville jeg på grundlag af min almindelige erfaring med andre forfatters omgang med deres forlæg – og ikke fordi jeg forventer, at Sperling agerer som en moderne historiker, som Akhøj Nielsen og Schøsler hævder (Akhøj Nielsen & Schøsler ovenfor, s. 38) – forvente beskæringer og udvidelser og i tilfælde af ændringer en nogenlunde klar tendens, æstetisk eller ideologisk. Sammenligner man nu fællesstoffet, finder man talrige små og halvstore ændringer, men de danner ikke noget mønster overhovedet. Nogle gange er det en tidsangivelse, der er lidt anderledes, andre gange en person, men flere gange også en (mindre vigtig) pointe. Det rejser spørgsmålet: Hvorfor behandlede Sperling sit angivelige forlæg så vilkårligt, ja ligefrem sjusket? Er det den adfærd, vi ville forvente af en seriøs antikvar? Det er selvsagt en vurderingssag, men mit svar er nej, og derfor opstiller jeg en hypotese, som tilfredsstillende forklarer både det fælles stof og de mange små variationer, nemlig at hans kilde *ikke* er en tekst (den franske selvbiografi), som han behandlede vilkårligt, men samtaler med den aldrende Leonora Christina, der i fortællingen om sit liv gentog mange af de samme historier, som hun havde givet til bedste i den franske selvbiografi små tyve år tidligere og sikkert også mundtligt ved andre lejligheder, men selvfølgelig med små variationer. Vi ved jo, at han besøgte hende gentagne gange, og at den sidste del af den latinske biografi rummer viden om hendes liv og sysler i Maribo, så lejlighed til at samle information direkte fra hende havde han. At variationerne trods alt ikke er større, må tilskrives Leonora Christinas enestående hukommelse.¹

Hvad siger Akhøj Nielsen og Schøsler nu til dette ræsonnement? Svaret er: meget lidt. De hævder, at Sperling »ikke følte sig bundet til at gengive andet og mere i kilden, end hvad han fandt relevant for sit projekt, den store fortælling om lærde kvinder« (Akhøj Nielsen og Schøsler ovenfor, s. 38). De hævder altså, at Sperling slet og ret anlagde et relevanskriterium, og at det forklarer det hele. Hertil må siges to ting: For det første indrømmer de, at Sperling har »oversat« flere relevante passager i den franske selvbiografi, der ellers passer ind i hans projekt, f.eks. om hendes ung-

1 Her må det være nok at henvise til, at beretningen om hendes rejse til Korsør 1656 foreligger i to versioner: En dansk version skrevet relativt kort efter og en fransk i den franske selvbiografi fra 1673. På trods af, at hun i Blåtårn næppe radede over det danske manuskript om rejsen, er beretningerne forbløffende tæt på hinanden. Se Leonora Christina 1960: 53-64 og Akhøj Nielsen og Schøsler 2021, tekstudgaven: 23-29.

doms lærere, så relevanskriteriet blev ikke håndhævet særlig konsekvent. For det andet så kan Akhøj Nielsen og Schøsler relevanskriterium måske nok forklare, at alt det galante og meget af det mere dramatiske personlige stof i den franske selvbiografi blev »valgt fra«, men det forklarer ikke ændringerne i det stof, der faktisk blev udvalgt. Her henviser de blot til, at man må tage højde for, at de to tekster har forskellig målgruppe, og at den latinske tekst er langt kortere. Det er evident, at den latinske teksts begrænsede længde tilsiger forkortelser, men hvis ændringerne skal afspejle hensyn til en anden målgruppe, så burde de udvise en til dette formål passende tendens. Akhøj Nielsen og Schøsler har dog ikke forklaret, hvordan ændringerne svarer til målgruppen, og som ovenfor nævnt er det nok heller ikke nogen nem opgave.

Eller sagt med andre ord: Akhøj Nielsen og Schøsler relevanskriterium forklarer til nød, at Sperling udelod eller resumerede store dele af den franske selvbiografi, men den forklarer ikke de mange små og halvstore indholdsmæssige forskelle, som spiller en nøglerolle i min argumentation. Det er en mangel i deres forsøg på vise svagheden i mit ræsonnement.

Via Sperling eller ej?

Som beskrevet i min artikel i *Danske Studier* (Olden-Jørgensen 2022a, s. 43-47), skyldes mit bud på Henrik Bielke som adressat, at han svarer til de få oplysninger om manuskriptets tidligere ejer, Andreas Hojer giver i *Nova Litteraria* den 12. juni 1721, og i øvrigt stod Ulfeldt-familien nær. Hojers oplysninger er de ældste, vi har om manuskriptet, og de falder i forbindelse med hans omtale af Frederik IV's køb af professor Christian Reitzers store bibliotek på ca. 17.000 bind inklusive et antal håndskrifter. Blandt håndskrifterne fremhæver Hojer først en gruppe manuskripter fra Otto Sperlings hånd, hvoraf nogle var beregnet til offentliggørelse. Af de øvrige (»ex reliquis«) vil han kun nævne tre: en latinsk oversættelse af Danske Lov ved en vis Matthias Wagard, 2) Leonora Christinas egenhændige franske selvbiografi, og 3) *Patiniana anecdota*, dvs. et håndskrift med forskellige optegnelser af den franske læge og skønånd Guy Patin.

Spørgsmålet er nu, om »de øvrige«, heriblandt de tre nævnte titler, stadig refererer til gruppen af Sperling-håndskrifter, men blot ikke til dem, der var beregnet til tryk, sådan som Akhøj Nielsen og Schøsler hævder til. Eller om »de øvrige« betegner de håndskrifter i Reitzers samling, der havde en anden proveniens end Sperling, sådan som jeg mener. Det er

ikke ligegyldigt, for hvis Sperling havde håndskriftet med den franske selvbiografi i sit bibliotek, må man antage, at han benyttede det og sandsynligvis var adressaten, og jeg må bare acceptere, at han var en sjusket og vilkårlig bearbejder (jf. ovenfor). Hvis håndskriftet derimod ikke kom til Reitzer og dermed til Det Kongelige Bibliotek fra Sperling, så ejede han ikke håndskriftet og var næppe adressaten, og så giver det mening at søge andre forklaringer på den latinske Leonora Christina-biografis karakter.

Her bemærker Akhøj Nielsen og Schøsler, at »Hojers omtale af de sperlingske håndskrifter er tvetydig«, og at det er umuligt at afgøre, »hvilken tolkning der rammer Hojers mening« (Akhøj Nielsen & Schøsler ovenfor, s. 50). De lader derfor punktet ude af betragtning. Dette er for en isoleret sproglig betragtning fuldstændig korrekt, men der er ingen grund til at anlægge en isoleret sproglig betragtning. Man kunne jo også spørge: Hvad ved vi om de to andre håndskrifter fra samme gruppe, som Hojer nævner? Hvis deres proveniens kan knyttes til Sperling, er den franske selvbiografi selvfølgelig også fra Sperlings bibliotek, men hvis de stammer andetstedsfra, så må også den franske selvbiografi være kommet til Reitzer fra en anden kilde. Så hvad ved vi om de to andre håndskrifter?

Det ene, som Akhøj Nielsen og Schøsler nævner, er en latinsk oversættelse af Danske Lov (1683) ved en vis Matthias Wagard, som Hojer finder interessant, fordi den afviger en del fra de oversættelser, han allerede kender. Dette håndskrift har Harald Ilsøe identificeret med GKS 1144 folio, hvis ophavsmand er præsten Matthias Willumsen (død 1708) (Ilsøe, I: 342-343; Gigas, II, 181-182).² Det lader sig ikke umiddelbart afgøre, om dette håndskrift stammer fra Sperling eller ej, men man forstår godt, at Reitzer, der var juridisk professor, må have fundet det interessant.

Det andet håndskrift, som Akhøj Nielsen og Schøsler ikke omtaler, er en samling »anekdoter«, der stammer fra den parisiske læge og litterat Guy Patin (1601-72). Det gengiver stof fra Patins samtaler med den indskrete franske præst Nicolas Bourbon (1574-1644), og teksten figurerer derfor i forskningen ofte som *Borboniana*, men Hojer kalder den altså

2 Håndskriftet er indbundet i Christian 7.s tid og bærer ingen tegn på sin proveniens ud over, at »M.W.« på titelbladet bekender at være ophavsmand, og på sidste side er der et lille latinsk digt undertegnet »Matthias Wilhelmi«. Bindets rygtitel *Weghorstii leges danicæ* er en svært forklarlig fejl. Håndskriftet er en renskrift med rettelser og notater. Der findes også et andet håndskrift af samme tekst, Thott 1186 folio, dateret 1693, også det en renskrift med til dels fyldige notater.

Patiniana anecdota.³ Også dette håndskrift har Ilsøe identificeret, denne gang med GKS 2115 kvart (Ilsøe 1999, I: 343). Denne identifikation er utvivlsomt forkert, og der er nok tale om Ledreborg 344 kvart i stedet, men det spiller ikke den store rolle i denne sammenhæng.⁴ Afgørende er, hvad Hojer oplyser om håndskriftets proveniens. Han skriver:

Patiniana anecdota, ex ipsius autographo, quod in Regia Parisiensi Bibliotheca latet, descripta, & ab editis Patinianis diuersissima. Codex ex Griffenfeldiano, quem ipsius vt credunt, iussu Parisiis ao: 1664. Matth. Wormius exnotauerat, & qui ex bibliotheca Greiffenfeldiana in Rosæcrantziananam [sic], & inde ad Arnæ Magnuæum nostrum transiisse videtur, fuit expressus. (Nova Litteraria, 1721, XI, 12. juni)

(Patinske anekdoter, afskrevet efter hans egen original, som befinder sig i Det Kongelige Bibliotek i Paris og er meget forskellig fra de trykte *Patiniana*.⁵ Håndskriftet blev kopieret på foranledning af Griffenfeld, der antageligvis i 1664 havde ladet Matthias Worm afskrive det i Paris, og det synes at være vandret fra det griffenfeldske bibliotek til det rosenkrantzske og derfra til vor egen Arní Magnússon.)⁶

Jeg vil her lade alle spørgsmål om selve teksten og dens præcise oprindelse ligge og blot konstatere, at kæden ifølge Hojer går fra Det Kongelige Bibliotek i Paris via Matthias Worm (1636-1707), Peter Griffenfeld (1635-99), Jens Rosenkrantz (1640-95) og Arni Magnússon (1663-1730). Otto

3 Om dette skrift se hjemmesiden »Correspondance complète et autres écrits de Guy Patin«: <https://www3.biusante.parisdescartes.fr/patin/> (Annexes > *Ana* de Guy Patin > *Borboniana*), men også Pintard: 47-61.

4 Beviset er følgende: I *Nova Litteraria*, 1721, XII, 26. juni har Hojer aftrykt Guy Patins franske forord til det nævnte håndskrift. Dette forord findes imidlertid slet ikke i GKS 2115 kvart, men derimod i Ledreborg 344 kvart og i den ufuldstændige afskrift Ledreborg 345 kvart. Også på flere andre måder afviger GKS 2115 kvart fra Ledreborg 344 kvart og Ledreborg 345 kvart, så det er også forkert, når Ilsøe skriver, at Ledreborg 344 kvart er Hojers afskrift af GKS 2115 kvart, ligesom hans hypotese om Hojers lægefaglige motiver for at afskrive teksten (Guy Patin var også læge) er helt ved siden af. Teksten handler om alt andet end medicin. Konklusionen må være, at Ilsøe aldrig har haft håndskrifterne i hænderne.

5 Der hentydes til værket *Naudeana et Patiniana ou singularitez remarquables, prises des conversations des Mess. Naudé & Patin*, Paris 1701, 2. udg. ved Pierre Bayle i Amsterdam 1703.

6 Tak til seniorredaktør Peter Zeeberg (DSL) for en håndsækning med latinen.

Sperling nævnes ikke, men det gør Christian Reitzer for så vidt heller ikke, selv om han må være underforstået som endestation. Man kunne derfor hævde, at Hojer også underforstår Sperling (som i givet fald skulle skydes ind mellem Magnússon og Reitzer, selv om det skaber kronologiske problemer), og så er vi jo lige vidt.

Det forholder sig imidlertid så heldigt, at Hojer ikke er den eneste, der fortæller lige præcis dette håndskrifts spændende historie. Få år senere udgav den tyske jurist, historiker og fritænker Peter Friedrich Arpe (1682-1740) sine *Feriae aestivales* (Hamburg 1726), hvor han meddelte godbidder fra sit bibliotek og bl.a. fortalte om et håndskrift med *Borboniana*, som professor Reitzer havde givet ham lov til at afskrive, da Arpe var i København engang i årene 1704-10 (Mulsow 1996: 204-209).⁷ Om dette kunne Arpe oplyse følgende.

Codicem MStum *Matthias Wormius*, tum in Gallia apud *Patinum* degens, postea Præses civitatis *Ripensis*, Daniæ (ut ferunt) intulit & *Comiti de Greifenfeld*, Principi Consiliorum Regis, ingeniorum æstimatori sagacissimo, sacrum esse voluit. Acerbioribus hunc virum urgentibus fatis, ad *Rosencranzium*, Consiliarium intimum & ærarii Præfectum, pervenit, & post ejus obitum ad Cl. *Arnam Magnum*, quo non in merito, *Islandia* patria & universæ septentrionis eruditio, gloriari potest. A quo, cum accepisset *Christianus Reitzerus*, tunc *Professor Hafniensis*, nunc *Præfectus* Regis longe spectatissimus, eique a sanctoribus Consiliis: qua est humanitate, sibi autographum servans, benevolam describendi concessit libertatem. (Arpe 1726: 135).

(Matthias Worm, der dengang boede hos Patin i Frankrig og senere blev borgmester i Ribe, bragte efter sigende håndskriftet med til Danmark og ønskede at tilbyde det til grev Griffenfeld, som var kongens premierminister og en stor ynder af åndrigheid. Da en hård skæbne havde bragt denne mand til fald, kom det til gehejmeråd og rentemester Jørgen Rosenkrantz og efter hans død til den berømte Arní Magnússon, som Island såvel som hele det lærde Norden med rette kan være stolte af. Fra ham har Christian Reitzer, dengang professor i København, nu højt agtet amtmand og etatsråd, modtaget og beholdt det, idet han med stor venlighed velvilligt har givet tilladelse til at afskrive det.)

⁷ Mulsows og Jonathan Israels (i hans *Radical Enlightenment*) til dels overdrevne og forkerte oplysninger om Reitzer er et emne, jeg vil tage op ved en anden lejlighed.

Som man ser, er der med mindre variationer og supplerende (ikke alle helt korrekte) persondata tale om de samme oplysninger som hos Hojer, og Sperling figurerer slet ikke. Spørgsmålet er selvfølgelig, om Arpe blot skriver Hojer af, eller om han er en uafhængig kilde. Jeg vil mene, at netop hans afvigende oplysninger om Matthias Worm og håndskriftets lokation i Paris indikerer, at Arpe ikke har skrevet Hojer af, men refererer en variant af samme historie, som han vel har fået meddelt mundtligt af manuskriptets ejermand, den venlige professor Reitzer.

Når Arpe og Hojer gengiver stort set den samme historie om Patin-håndskriftets proveniens, og det er en historie uden Sperling, så er det rimeligt at mene, at det samme også gælder de to andre håndskrifter, og at »ex reliquis« derfor skal forstås som en henvisning til de andre håndskrifter i Reitzers bibliotek, der netop *ikke* havde noget med Sperling at gøre. Den franske selvbiografi kom altså næppe til Reitzer og dermed til Det Kongelige Bibliotek via Sperling.

Forsvarsskrift eller fængselslitteratur?

Akhøj Nielsen og Schøsler afslutter deres gennemgang med at diskutere et spørgsmål, som jeg slet ikke tog op i mit bidrag, nemlig hvad den dybere mening egentlig var med at sende den franske selvbiografi ud i verden, når man med god grund ikke tager selvbiografiens forsikringer om, at det bare er uforpligtende underholdning, for gode varer.

Ret beset giver Akhøj Nielsen og Schøsler to svar på spørgsmålet om formålet med den franske selvbiografi. I afsnit 3.2 lægger de op til, at den franske selvbiografi simpelthen er Leonora Christinas svar på en høflig forespørgsel fra Sperling, der var i gang med at samle stof til sit leksikon over lærde kvinder. Dvs. en forespørgsel i stil med den, han sendte til Anna Margrethe Quitzow, som han bad om oplysninger om forældre, fødested, lærere, yndlingsstudier og litterære sysler gennem hele livet (Akhøj Nielsen & Schøsler ovenfor, s. 41-42). Det er ganske rigtigt, som de bemærker, at Leonora besvarer disse spørgsmål, men den franske selvbiografi handler også om så meget andet, så forklaringen er ikke udtømmende.

Afslutningsvis vender de tilbage til spørgsmålet og opstiller efter nogle overvejelser om brevgenren tre hypoteser om hendes grund til at skrive teksten på fransk: 1) for at teksten ikke skulle kunne læses af hvem som helst, 2) for at teksten skulle kunne ledes videre til hendes

støtter i udlandet, 3) helt for hendes egen fornøjelses skyld. De afviser den første og den sidste begrundelse og tilslutter sig den anden, fordi den franske selvbiografi efter deres opfattelser er »et defensorat, særlig tydeligt i hendes bredt refererede forsvar over for anklagerne i de to retssager, der gengives«. Teksten er altså efter deres opfattelse måske nok adresseret til Sperling, men beregnet til »internationale kredse«, hvor der gjordes bestræbelser på at få hende løsladt. Otto Sperling den yngre havde ti år tidligere været behjælpelig med at distribuere Corfitz Ulfeldts sidste forsvarsskrift, den såkaldte *Apologi* (1663), og han havde måske også i et eller andet omfang selv forsøgt at bidrage til den gode sag. Han var derfor en nærliggende mellemmand (Akhøj Nielsen & Schøsler ovenfor, s. 54-57).

Dette lyder umiddelbart besnærende, men der er problemer i begge led af ræsonnementet. Det er virkelig ikke særlig tydeligt, at den franske selvbiografi skulle være et defensorat. Det er måske det, den moderne læser ville forvente, men teksten handler grundlæggende ikke om at stille de handlinger, som bragte hende i Blåtårn, i det rette lys, men om Leonora Christinas person og de prøvelser (»traverses de la Fortune«), hun med succes har udstået gennem sit liv. Den franske selvbiografi er ligesom *Jammers Minde* primært en lidelseshistorie, noget mere kæphøj end *Jammers Minde*, men ikke substantielt forskellig. Og ligesom i *Jammers Minde* er hendes og Ulfeldts uskyld aldrig noget, læseren skal overbevises om, men noget, der tages for givet. Derfor har forhørsscenerne i den franske selvbiografi heller ikke til formål at demonstrere hendes uskyld, men at vise hendes modstanderes nedrigheid og appellere til læserens medfølelse – samt ikke mindst vise, at modstanden ikke har knækket hende.

Hvis man vil se, hvordan et rigtigt forsvarsskrift ser ud, skal man læse Corfitz Ulfeldts *Høytrengende Aeris Forsvar* (1652) eller den førnævnte *Apologi* (1663). Den franske selvbiografi og selvfølgelig også *Jammers Minde* er noget andet. De er fængselslitteratur, som kredser om den påførte lidelse og overlevelsen, fysisk og psykisk, trods alle odds (Freeman: 2009: 133-146; Zim 2014).

Distribution på fransk

Akhøj Nielsen og Schøsler forståelse af den franske selvbiografi som et forsvarsskrift henvendt til et internationalt publikum af Ulfeldt-støtter rejser desuden et oplagt konkret spørgsmål, som de desværre ikke dis-

kuterer. For hvis Otto Sperling den yngre bare skulle agere postkontor, hvorfor formidlede han så ikke teksten videre? Flere af Leonora Christinas børn levede jo endnu og arbejdede for hendes frigivelse, men intet tyder på, at den franske selvbiografi kom til deres kendskab. Svigtede Otto Sperling den yngre Leonora Christinas tillid?

Her kunne man selvfølgelig indvende, at Sperling sagtens kan have distribueret den franske selvbiografi, men at det bare tilfældigvis ikke har efterladt sig spor. Denne løsning på problemet bliver dog svær at tro på, hvis man tager følgende i betragtning: I 1678, altså fem år efter Otto Sperling den yngre angivelig havde modtaget teksten for at formidle den videre, udkom i Paris og senere samme år i Lyon et værk i to handy oktavbind af forfatteren Michel Rousseau de la Valette med titlen *Le Comte d'Ulfeldt, Grand Maistre de Danemarc. Nouvelle historique*. Som undertitlen angiver, er der tale om en historisk roman med samme parasitiske forhold til den historiske virkelighed som moderne Hollywood-film »based on a true story«. Der er i forskningen enighed om, at Rousseau de la Valette har haft adgang til autentiske ulfeldtske familietraditioner, og historikerne har ikke kunnet stå for fristelsen til at sakse enkelte episoder, som de har anset for gode nok, f.eks. at Ulfeldt i 1660 flygtede fra Malmø forklædt som præst (Heiberg 2003: 192; Birket Smith 1879-81, I: 439 og 446-454). Den i øvrigt ganske velskrevne roman er klart pro-Ulfeldt og må betegnes som et litterært forsvarsskrift, men den bærer ikke det mindste spor af stof, der kan henføres til den franske selvbiografi. Det ville ellers have været oplagt, når det nu står fast, at medlemmer af Ulfeldt-familien fødte Rousseau de la Valette med diverse familietraditioner, og han selv må regnes til de »internationale kredse«, der arbejdede for hendes sag. Romanen slutter i hvert fald med bitter ironi og en indirekte appel til at frigive hende (bemærk, hvor elegant det ender med »Prisonniere«):

Enfin le Comte estoit trop riche, & avoit trop d'amis, qui sont des crimes, dont on se peut rarement justifier, c'est aussi le veritable sujet de toutes ses disgraces, et de celles de la Comtesse Eleonore, qui est encore Prisonniere. (Rousseau de la Valette 1678, II: 140).

(Greven var altså for rig og havde for mange venner, og det er forbrydelser, som sjældent kan undskyldes, og de er også den sande grund til al den unåde, han faldt i sammen med grevinde Leonora, der stadig sidder i fængsel.)

Konklusion

Summen af de ovenfor anførte betragtninger er, at tre lodder er lagt i min vægtskål. For det første mener jeg, at Akhøj Nielsen og Schøsler mangler at redegøre for de mange små og halvstore variationer i fællesstoffet mellem den franske selvbiografi og Sperlings latinske Leonora Christina-biografi. Deres »relevanskriterium« (dvs. indsamlingen af stof til leksikonet over lærde kvinder) er utilstrækkeligt som forklaring. For det andet mener jeg, at den sproglige uklarhed i Andreas Hojers omtale af den franske selvbiografis proveniens med hensyn til, om den blandt professor Reitzers håndskrifter hørte til dem, der stammede fra Sperling eller ej, forsvinder, hvis man ser på det sidste af to andre håndskrifter i samme gruppe. Hojer oplyser nemlig, at håndskriftet med Guy Patins anekdoter var kommet til Reitzer via Matthias Worm, Peter Griffenfeld, Jens Rosenkrantz og Arní Magnússon, og denne oplysning bekræftes af et nogenlunde samtidigt uafhængigt vidnesbyrd fra Peter Friedrich Arpe. Den franske selvbiografi kom altså ikke til Reitzer og dermed til Det Kongelige Bibliotek via Sperling. For det tredje afviser jeg, at den franske selvbiografi skal forstås som et forsvarsskrift beregnet for Leonora Christinas udenlandske venner, som Sperling skulle formidle den videre til. Dels er den franske selvbiografi ikke et forsvarsskrift, men et stykke fængselslitteratur, dels bærer Michel Rousseau de la Valettes historiske roman *Le Comte d'Ulfeldt, Grand Maître de Danemarc. Nouvelle historique* (1678) ikke på noget punkt spor af kendskab til den franske selvbiografi, selv om den udspringer af præcis det miljø af Ulfeldt-venner med kontakt til familien, den franske selvbiografi angiveligt skulle være skrevet for.

Alle disse konklusioner er desværre negative og bidrager derfor ikke med et sikrere bud på, hvem den franske selvbiografis adressat egentlig var. Jeg har tidligere fremført rigsadmiral Henrik Bielke som et muligt bud, men der er plads til andre hypoteser. Det kunne f.eks. måske alligevel være den franske gesandt Hugues de Terlon (1620-senest 1689), hvis *Mémoires* (Paris 1686) om sin tid i Norden under Karl Gustav-krigene er et centralt kildeskrift. Han kendte Ulfeldt-parret og den danske politiske scene godt, han havde arbejdet for deres frigivelse fra svensk fangenskab i foråret 1660, og han boede på sine ældre dage i Altona lige uden for Hamborg. Det passer til Hamborg-referencen i den franske selvbiografi. Fra en svensk indberetning ved vi, at han i maj 1685 var i København og talte med Leonora Christina umiddelbart efter hendes

frigivelse, så kontakten var varm til det sidste (*Danske Samlinger* 1876-77: 141; Kantorska 1992).⁸

Men måske betyder det ikke så meget, hvem den franske selvbiografi er stilet til. Måske er den tredje af Akhøj Nielsen og Schøsler ovenfor nævnte forklaringer på den franske selvbiografi, nemlig »fordi hun havde lyst«, et bedre udgangspunkt for forståelsen af teksten end de forskellige hypoteser om adressater. Når alt kom til alt, så er den Leonora Christina, vi møder både i den franske selvbiografi, i *Jammers Minde* og i de andre bevarede skrifter fra hendes hånd, en yderst selvbevidst aristokratisk dame, men hun er samtidig et kreativt menneske med både evne og trang til at meddele sig på skrift. Det er måske forklaring nok.

Litteraturliste

- Akhøj Nielsen, Marita & Lene Schøsler (udg.) 2021: Leonora Christinas franske selvbiografi. Odense.
- Arpe, Peter Friedrich 1726: *Feriae aestivales sive scriptorum suorum historia*. Hamburg.
- Birket Smith, S. 1879-81: Leonora Christina Grevinde Ulfeldts Historie, I-II, København.
- Danske Samlinger 1876-77, 2. rk., V, København.
- Freeman, Thomas S.: Introduction: The Rise of Prison Literature, i: *Huntington Library Quarterly*, 72:2, s. 133-146. San Marino (CA).
- Gigas, Emil 1903-15: Katalog over Det store kongelige Bibliotheks Haandskrifter vedrørende Norden, særlig Danmark, I-III. København.
- Heiberg, Steffen 2003: *Enhjørningen Corfitz Ulfeldt*, København.
- Ilse, Harald 1999: De kongelige Bibliotek i støbeskeen. Studier og samlinger til bestandens historie indtil ca. 1780, I-II. København.
- Kantorska, Kinga Maria 1992: *Mission du chevalier Hugues de Terlon, ambassadeur extraordinaire de France auprès de Charles X Gustave roi de Suède (1657)*. Paris (these fra École pratique des hautes études).
- Leonora Christina 1960: *Jammers Minde og andre selvbiografiske Skildringer*, v. Johs. Brøndum-Nielsen & C.O. Bøggild-Andersen, 2. udg., København.
- Mulsow, Martin 1996: Freethinking in early eighteenth-century Protestant Germany: Peter Friedrich Arpe and the *Traité des trois imposteurs*, i: Silvia Berti, Françoise Charles-Daubert & R. H. Popkin (red.): *Heterodoxy, Spinozism, and Free Thought in Early-Eighteenth-Century Europe: Studies on the Traité des Trois Imposteurs*. Dordrecht, s. 193-241.

⁸ Tak til Rasmus Gottschalck for hjælp med at lokalisere og affotografere Kantorskas afhandling i Paris.

- Naudeana et Patiniana ou singularitez remarquables, prises des conversations des Mess. Naudé & Patin. Paris 1701, 2. udg. v. Pierre Bayle, Amsterdam 1703.
- Nova Litteraria, 1721, XI, 12. juni, v. Andreas Hojer. København.
- Olden-Jørgensen, Sebastian 2022a: Kongedatteren og hendes *ghost writer*. Nyt syn på tilblivelsen af Leonora Christinas franske selvbiografi (1673), i: Danske Studier, s. 27-50. København.
- Olden-Jørgensen, Sebastian (udg.) 2022b: Otto Sperlings latinske Leonora Christina-biografi (ca. 1690), i: Fund og Forskning i Det Kongelige Biblioteks Samlinger, 61, s. 11-43. København.
- Pintard, René 1943: La Mothe le Vayer, Gassendi, Guy Patin. Études de bibliographie et de critique suivies de textes inédits de Guy Patin. Paris.
- Rousseau de la Valette, Michel 1678: Le Comte d'Ulfeld, Grand Maître de Danemarc. Nouvelle historique, I-II. Paris.
- Zim, Rivkah 2014: The Consolations of Writing. Literary Strategies of Resistance from Boethius to Primo Levi. Princeton.

